

**ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΔΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ & ΜΕΛΕΤΗ
ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΠΤΥΧΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1993 ΤΗΣ
ΡΩΣΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ**

I. Ιστορικά στοιχεία

Τον Δεκέμβριο του 1993, η Ρωσία ενέκρινε με δημοψήφισμα το πρώτο της Σύνταγμα από την κατάρρευση της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) το 1991.¹ Το υπάρχον Σύνταγμα της Ρωσίας (το οποίο κληρονόμησε από τη σοβιετικές ημέρες) όριζε ότι τόσο ο Πρόεδρος όσο και το Κοινοβούλιο ήταν κυρίαρχα όργανα, μη παρέχοντας μηχανισμό για την επίλυση των αναπόφευκτων μεταξύ τους διαφορών.

Τον Μάρτιο του 1990 η Ρωσία πραγματοποίησε τις πρώτες πολυκομματικές εκλογές της για ένα νέο αντιπροσωπευτικό σώμα που ονομάστηκε Βουλή των Αντιπροσώπων του Λαού (Sezd Narodnykh Deputatov). Ένα μικρότερο σώμα, γνωστό ως το Ανώτατο Σοβιέτ (Verkhovnyj Sovet) επιλέχθηκε από τα μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων και ήταν υπόλογο σ' αυτήν. Το Υπουργικό Συμβούλιο (Sovet Ministrov) έγινε στη συνέχεια υπόλογο προς το Ανώτατο Σοβιέτ.

¹ Η Ρωσία ήταν ήδη έθνος. Οι ογδόντα εννέα επαρχίες και περιφέρειες της Ρωσικής Ομοσπονδίας ήταν υπό ενιαία πολιτική εξουσία για περισσότερο από εκατόν πενήντα χρόνια (αρχικά υπό τσαρική εξουσία και στη συνέχεια υπό το σοβιετικό καθεστώς), αλλά, το 1993 η Ρωσία είχε μόλις ανακτήσει την ανεξαρτησία της.

Η ιστορία του ρωσικού Συντάγματος του 1993 άρχισε στις 9 Ιουνίου του 1990,² όταν η Βουλή των Αντιπροσώπων του Λαού στην 1η της Σύνοδο συνέστησε μια Συνταγματική Επιτροπή επιφορτισμένη με το έργο της αναθεώρησης του Συντάγματος του 1977, το οποίο ήταν σε ισχύ από την εποχή του Μπρέζνιεφ. Προσπάθειες μεταρρύθμισης της Σοβιετικής Ένωσης είχαν λάβει χώρα και πριν από το 1990 από τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, ο οποίος εξελέγη Γενικός Γραμματέας του ΚΚΣΕ στις 11 Μαρτίου 1985 και προέβη στην πολιτική της διαφάνειας (γκλάσνοστ) και της αναδιάρθρωσης (περεστρόικα) προκειμένου να επιτύχει μία δομική αλλά ελεγχόμενη μερική φιλελευθεροποίηση της λιμνάζουσας εκείνο τον καιρό σοβιετικής οικονομίας. Οι προσπάθειες αυτές δεν απέδωσαν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, για λόγους που εκφεύγουν του αντικειμένου αυτής της εργασίας, και έτσι είμαστε στο 1990 με τον Γιέλτσιν να έχει εκλεγεί στη θέση του προέδρου του Ανωτάτου Σοβιέτ και τη σύγκρουση Γκορμπατσόφ - Γιέλτσιν να φαίνεται αναπόφευκτη. Η αρχική Συνταγματική Επιτροπή συστάθηκε υπό την Βουλή των Αντιπροσώπων και όχι υπό τον Πρόεδρο, γεγονός που αποδείχθηκε κρίσιμο όπως εξελίχθηκαν τα γεγονότα. Τυπικά, η Συνταγματική Επιτροπή τελούσε υπό την εποπτεία του Μπόρις Γιέλτσιν. Το πραγματικό έργο της σύνταξης του Συντάγματος είχε ωστόσο, ως επικεφαλής, ο εκτελεστικός γραμματέας της Επιτροπής Όλεγκ Ρουμιάντσεφ, ο οποίος αποτέλεσε βασικό παράγοντα δυτικής επιρροής στο ρωσικό Σύνταγμα. Η Επιτροπή συμπεριέλαβε επίσης επιφανείς νομικούς, ανάμεσα στους οποίους πολλοί οι οποίοι είχαν συμμετάσχει σε προηγούμενες προσπάθειες να συνταχθεί ένα νέο σύνταγμα για την ΕΣΣΔ, καθώς και πολιτικούς επιστήμονες, φιλοσόφους, ιστορικούς και οικονομολόγους. Γεωπολιτικά, στην Επιτροπή συμμετείχαν εκπρόσωποι από κάθε μία από τις περιφέρειες της Ρωσίας συν δεκατέσσερις εκλεγμένοι βουλευτές. Η Επιτροπή επέλεξε ομάδα εργασίας δεκαπέντε έως είκοσι ατόμων από τα μέλη της. Η ομάδα αυτή ήταν σχετικά ομοιογενής από την άποψη του κοινωνικοπολιτικού προσανατολισμού της, καθώς οι βουλευτές και οι νομικοί ήταν γνωστοί για τα δημοκρατικά τους φρονήματα.

² Τα ιστορικά γεγονότα που παρατίθενται στην ενότητα αυτή είναι μία σύνθεση από τις εξής πηγές: Victoria Schwartz, "The Influences of the West on the 1993 Russian Constitution", 32 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 101 2009 / D. Mannheimer, "A Comparison of the American and Russian Constitutions", *Alaska Justice Forum* / Jeffrey Sachs, Wing Thye Woo, Xiaokai Yang, "Economic Reforms and Constitutional Transition", Οκτ. 2000 / M. Mc Faul, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin* (2001).

Ήταν κυρίως αυτή η ομάδα, παρά η μεγαλύτερη Επιτροπή, που ανέπτυξε τελικά το σχέδιο του νέου Συντάγματος.

Η Επιτροπή παρουσίασε μια πρώτη εκδοχή του συντάγματος στις 12 Οκτωβρίου 1990 και με την υποστήριξη του Γέλτσιν το δημοσίευσε τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Μετά τη δημοσίευση του σχεδίου, η κριτική από κομμουνιστές βουλευτές και σοβιετικά μέσα οδήγησαν τον Γιέλτσιν και τους συμβούλους του να απομακρύνουν τη συζήτηση του σχεδίου από την ατζέντα της 2ης Συνόδου της Βουλής που είχε προγραμματιστεί για το τέλος του 1990. Το 1990 ο Γκορμπατσόφ αναγνωριζόταν ακόμα, τυπικά, ως ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι, οι σύμβουλοι του Γιέλτσιν αντιλήφθηκαν πως, αν δεν προχωρούσαν προσεκτικά, οι κομμουνιστές θα μπορούσαν να ανακτήσουν τη δύναμή τους και να επιχειρήσουν αυτοί μεταρρυθμιστικές προσπάθειες. Ως εκ τούτου, όταν το σχέδιο του Συντάγματος αντιμετωπίστηκε επικριτικά, ο Γέλτσιν επέλεξε να το αποσύρει αντί να αντιπαρατεθεί. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η Επιτροπή προσκόμισε στη Βουλή πολυάριθμα πρόσθετα σχέδια Συντάγματος για εξέταση, αλλά κάθε φορά η τελευταία αρνούσαν να τα εγκρίνει.

Μέχρι το 1992 το σχέδιο του Συντάγματος είχε τροποποιηθεί πολλές φορές, το κείμενο ήταν γεμάτο συμβιβασμούς και χαρακτηριζόταν από λιγότερη ακρίβεια και προοδευτικότητα από τις αρχικές εκδοχές του. Παρ' όλα αυτά, η ομάδα εργασίας συνέχισε να αντιμετωπίζει κριτική από την όλο και πιο επιθετική Βουλή των Αντιπροσώπων, η οποία προκαλούσε κάθε φορά την αναμόρφωση του σχεδίου δημιουργώντας την προσδοκία ότι θα το ενέκρινε.

Εν τω μεταξύ, την άνοιξη του 1992 η ολοένα επιδεινούμενη κατάσταση της ρωσικής οικονομίας περιόρισε αισθητά το κλίμα ευφορίας που επικρατούσε στο Κρεμλίνο τους πρώτους μήνες της ανεξαρτησίας. Η Επιτροπή κυκλοφόρησε ένα ακόμη σχέδιο για εξέταση στην 6η Σύνοδο της Βουλής τον Απρίλιο του 1992. Ωστόσο, δέκα ημέρες πριν συγκληθεί η Βουλή, η «Izvestiya», μία από τις μεγαλύτερες εφημερίδες στη Ρωσία, δημοσίευσε ένα εναλλακτικό σχέδιο Συντάγματος που είχε εκπονηθεί από τους Σεργκέι Αλεκσέβ και Ανατόλι Σομπάκ. Και οι δύο ήταν σημαίνοντες νομικοί και είχαν διατελέσει μέλη της Επιτροπής που εργαζόταν για ένα νέο σύνταγμα για την ΕΣΣΔ το 1989. Δεν είχαν μείνει ικανοποιημένοι με το σχέδιο της Επιτροπής,

επειδή ένιωθαν ότι δεν προστατεύονται επαρκώς τα πολιτικά δικαιώματα και ότι ο διαχωρισμός των εξουσιών ήταν ανεπαρκής για να αποφευχθεί η επιστροφή σε μία δικτατορική κυβέρνηση. Το σχέδιό τους βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στο πρότυπο Σύνταγμα που αναπτύχθηκε στις αρχές του 1990 υπό τον Αντρέι Ζαχάρωφ, που του είχε απονεμηθεί το Νόμπελ Ειρήνης, αντιφρονούντα και ακτιβιστή υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι Αλεκσέβ και Σομπάκ ζήτησαν τη σύγκληση μιας Συντακτικής Συνέλευσης για την επικύρωση του νέου Συντάγματος, υποστηρίζοντας ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων δεν είχε τη λαϊκή εντολή να το επικυρώσει αφού εξελέγη με αμφισβητούμενης νομιμότητας διαδικασία το 1990. Το κυριότερο ήταν ότι, σε αντίθεση με το κοινοβουλευτικό σύστημα που πρότεινε η Επιτροπή, οι Αλεκσέβ και Σομπάκ υποστήριξαν την ανάγκη για ισχυρό Πρόεδρο.

Το σχέδιο που εκπονήθηκε για την 6η Σύνοδο της Βουλής επίσης απογοήτευσε τον Γιέλτσιν επειδή δεν του έδινε το εύρος των προεδρικών εξουσιών που επιθυμούσε. Ως εκ τούτου, τον Μάρτιο του 1992, ο Γιέλτσιν έδωσε εντολή στον Σεργκέι Shakhrai, τον επικεφαλής των νομικών του συμβούλων, να συντάξει μια εναλλακτική πρόταση. Ο Shakhrai έγραψε την πρώτη παραλλαγή αυτού του Συντάγματος τον Απρίλιο του 1992 βασιζόμενος τόσο σε ρωσικές όσο και σε δυτικές επιρροές. Η Βουλή των Αντιπροσώπων, εξοργισμένη από τον αδύναμο ρόλο που το σχέδιο του Shakhrai έδινε στο Κοινοβούλιο, αρνήθηκε να το εξετάσει, προκαλώντας την πρώτη ρήξη μεταξύ αυτής και του Προέδρου. Εν τω μεταξύ, σε ισχύ ήταν το παλιό σοβιετικό Σύνταγμα, το οποίο είχε τροποποιηθεί με αποσπασματικά μέτρα κατά τη διάρκεια των ετών αυτών. Τον Απρίλιο του 1992 η 6η Σύνοδος της Βουλής πρόσθεσε εκτεταμένες αλλαγές στο ισχύον Σοβιετικό Σύνταγμα, μεταξύ των οποίων αρκετά σημεία από το προσχέδιο Συντάγματος της Επιτροπής.

Αντιμέτωπος με εντεινόμενες επικρίσεις για την απόρριψη της Επιτροπής προς χάριν δικών του νομικών συμβούλων, ο Γιέλτσιν επέστρεψε στην Επιτροπή και προσπάθησε να την πείσει να τροποποιήσει το τρίτο της σχέδιο αυξάνοντας τις εξουσίες του Προέδρου. Η Επιτροπή πρόσθεσε είκοσι προτεινόμενες τροποποιήσεις, αλλά αυτό δεν αρκούσε· η πρόταση της Επιτροπής δεν μπόρεσε να κερδίσει την εύνοια του Γιέλτσιν ή της Βουλής και η απόπειρα συμφιλίωσης αποδείχθηκε βραχύβια.

Στην 7η Σύνοδο, τον Δεκέμβριο του 1992, η υιοθέτηση νέου Συντάγματος αναβλήθηκε και πάλι για έναν χρόνο ως την 10η Σύνοδο που είχε προγραμματιστεί να ξεκινήσει τον Νοέμβριο του 1993.

Τον Ιανουάριο του 1993, εν μέσω της κλιμακούμενης σύγκρουσης με το ρωσικό Κοινοβούλιο, ο Γιέλτσιν ήρθε επίσημα σε ρήξη με την Επιτροπή και συγκέντρωσε τη δική του ομάδα συνεργατών, συμπεριλαμβανομένου του Shakhrai, για να εργαστούν σε ένα σχέδιο πιο ευνοϊκό για τον Πρόεδρο. Μετά από εκτεταμένη συνεργασία δημοσίευσαν ένα νέο σχέδιο τον Μάρτιο του 1993. Όπως ήταν αναμενόμενο, αυτό το σχέδιο δημιουργούσε επίσης ένα ισχυρό προεδρικό σύστημα με σαφή διαφοροποίηση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου και του Κοινοβουλίου. Τον Μάρτιο του 1993 η Βουλή αρνήθηκε να ανανεώσει τις έκτακτες εξουσίες του Γιέλτσιν και πέρασε ψηφίσματα για να περιορίσει δραστικά την εξουσία του πάνω στην οικονομία και την σύνθεση της κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό αύξησε δραματικά την ένταση της μεταξύ τους διαμάχης. Στη συνέχεια, στις 12 Μαρτίου του 1993, μετά από μία ταραχώδη εμφάνιση του Γιέλτσιν, η Βουλή προστάτευσε τα συμφέροντά της τροποποιώντας το υπάρχον Σύνταγμα για να αποφευχθεί η διάλυση εκλεγμένων οργάνων από τον Πρόεδρο. Στις 26 Μαρτίου του 1993 η αντιπολίτευση κατέθεσε στο Ανώτατο Σοβιέτ πρόταση μομφής εναντίον του Γιέλτσιν, η οποία τελικά απορρίφθηκε για 72 ψήφους. Στις 25 Απριλίου του 1993 η Ρωσία προέβη σε εθνικό δημοψήφισμα με ερώτημα την υποστήριξη του Γιέλτσιν ή της Βουλής. Την ημέρα πριν από το δημοψήφισμα, η εφημερίδα «Izvestiya» δημοσίευσε τις βασικές αρχές ενός άλλου σχεδίου Συντάγματος, το οποίο υποστήριζε ο Γιέλτσιν. Μετά τη νίκη του στο εθνικό δημοψήφισμα, στις 30 Απριλίου 1993, ο Γιέλτσιν δημοσίευσε το πλήρες κείμενο του ονομαζόμενου «Προεδρικού Σχεδίου» στην «Izvestiya». Με την κίνηση αυτή ο Γιέλτσιν απέσυρε οριστικά την υποστήριξή του από το σχέδιο της ομάδας εργασίας της Επιτροπής. Παρά το γεγονός ότι το νέο σχέδιο ήταν γραμμένο με μεγαλύτερη σαφήνεια, περιείχε πιο σαφείς θέσεις για ζητήματα που ήταν σε αμφισβήτηση καθώς και αλλαγές στις αρμοδιότητες του Προέδρου σε σχέση με το Κοινοβούλιο, κατά τα λοιπά ακολουθούσε το σχέδιο της Επιτροπής. Για να μειώσει κι άλλο την ισχύ της Βουλής, ο Γιέλτσιν μεταβίβασε την εξουσία σύνταξης του Συντάγματος σε μια νεοσύστατη συνέλευση, τη Συνταγματική Συνέλευση. Η τελευταία αποτελούνταν 762 μέλη, ήταν

χωρισμένη σε πέντε ομάδες και περιελάμβανε εκπροσώπους κυβερνητικών φορέων, της Επιτροπής, της τοπικής διοίκησης, πολιτικών κομμάτων, συνδικαλιστικών οργανώσεων, θρησκευτικών οργανώσεων, της ακαδημαϊκής κοινότητας και επιχειρηματιών.

Προσπαθώντας απεγνωσμένα να παρακάμψει τη 10η Σύνοδο της Βουλής και απαντώντας στην πρόταση μομφής εναντίον του της 26ης Μαρτίου, ο Γιέλτσιν ανακοίνωσε στις 21 Σεπτεμβρίου 1993 το υπ' αριθμ. 1400 Προεδρικό Διάταγμα «Για τη σταδιακή Συνταγματική Μεταρρύθμιση της Ρωσικής Ομοσπονδίας», διαλύοντας πρόωρα το Ανώτατο Σοβιέτ, αναστέλλοντας ρυθμίσεις του ουσιαστικού Συντάγματος και απαγορεύοντας στο Συνταγματικό Δικαστήριο να συνεδριάζει μέχρι τις νέες βουλευτικές εκλογές. Η Βουλή φυσικά απέρριψε αυτό το διάταγμα ως αντισυνταγματικό και η πλειοψηφία του Συνταγματικού Δικαστηρίου συμφώνησε. Όταν ο Γιέλτσιν αρνήθηκε να αποσύρει το διάταγμα του, η Βουλή των Αντιπροσώπων κήρυξε τον Γιέλτσιν εκτός συνταγματικού πλαισίου, τον καθαίρεσε και στις 23 Σεπτεμβρίου 1993 ενέκρινε τον Ρουτσκόι, έναν από τους αντιπροέδρους της, ως νέο Πρόεδρο της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Τα βαθύτερα αίτια της σύγκρουσης μεταξύ Προεδρίας και Κοινοβουλίου, σύμφωνα με τον Michale Waller, αφορούσαν κυρίως δύο ζητήματα.³ Το πρώτο ήταν η πορεία και το περιεχόμενο των οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Η κυβέρνηση Γιέλτσιν πρότεινε τη λήψη σκληρών ριζικών μέτρων για τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, ενώ το συντηρητικό Ανώτατο Σοβιέτ επιθυμούσε τη διατήρηση της κρατικά ελεγχόμενης οικονομίας. Το δεύτερο αφορούσε την κατανομή των εξουσιών στο ρωσικό πολιτικό σύστημα. Ο μεν Γιέλτσιν και οι σύμμαχοί του πρότειναν ως ανώτατη πολιτειακή αρχή την Προεδρία, το δε Ανώτατο Σοβιέτ πρόκρινε ως αρχηγό του κράτους τον επικεφαλής του νομοθετικού σώματος. Υπάρχει όμως και μία ψυχολογική διάσταση στην αντιπαράθεση Κρεμλίνου - Κοινοβουλίου, λιγότερο εμφανής. Τα μέλη του Ανώτατου Σοβιέτ είχαν εκλεγεί στις 4 Μαρτίου 1990, άρα εξέφραζαν συμβολικά μια εποχή που είχε παρέλθει οριστικά, σε αντίθεση με τον Γιέλτσιν που προσωποποιούσε τη μετάβαση στην μετακομμουνιστική εποχή.

³ M. Waller, *Russian Politics Today: The Return of a Tradition* (Manchester: Manchester University Press, 2005)

Η σύγκρουση ανάμεσα στον Γιέλτσιν και στο Ανώτατο Σοβιέτ έφερε τη χώρα στα πρόθυρα εμφυλίου πολέμου. Σηματοδοτώντας την αντίθεσή τους με τον Γιέλτσιν, βουλευτές της Βουλής των Αντιπροσώπων αρνήθηκαν να εγκαταλείψουν τα γραφεία τους στον Λευκό Οίκο και ενθάρρυναν τον λαό να υπερασπιστεί τον Λευκό Οίκο στο όνομα της δημοκρατίας. Στις 3 Οκτωβρίου 1993 ο Ρουσκόι οδήγησε έναν όχλο να εισβάλει στο γραφείο του δημάρχου και στον κρατικό τηλεοπτικό σταθμό. Σε απάντηση, ο Γιέλτσιν διέταξε τις ένοπλες δυνάμεις να εισέλθουν με τη βία στον Λευκό Οίκο. Την επόμενη μέρα, ειδικές στρατιωτικές δυνάμεις, πιστές στην Προεδρία, εξαπέλυσαν μια μαζική επίθεση πυροβολικού κατά του Λευκού Οίκου και των καταληψιών που είχαν απομείνει, συμπεριλαμβανομένου του Ρουμιάντσεφ, και κατέλαβαν το Ανώτατο Σοβιέτ. Μέσα σε λίγες ώρες ο Γιέλτσιν έλεγχε τη Ρωσία.

Μετά από αυτά τα γεγονότα, η ισορροπία των δυνάμεων στο εσωτερικό της Ρωσίας μετατοπίστηκε, με αποτέλεσμα να αποδυναμωθεί η υποστήριξη στο Κοινοβούλιο και στον διαχωρισμό των εξουσιών. Αναμφίβολα, αυτή η πολιτική πραγματικότητα επηρέασε τους πολιτικούς θεσμούς του Συντάγματος καθώς η νεοαποκτηθείσα εξουσία του Γιέλτσιν του επέτρεψε να σχεδιάσει νέους πολιτικούς κανόνες. Στις 5 Οκτωβρίου 1993 ο επικεφαλής του προσωπικού του Γιέλτσιν, Σεργκέι Φιλάτοβ, πρότεινε συνταγματικό δημοψήφισμα και του ανατέθηκε να συγκαλέσει μια μικρότερη εκδοχή της Συνταγματικής Συνέλευσης για να προετοιμάσει Σύνταγμα το οποίο να αντικατοπτρίζει τις νέες πολιτικές πραγματικότητες. Το νέο σχέδιο επέκτεινε περαιτέρω τις προεδρικές εξουσίες δίνοντας στον Πρόεδρο την εξουσία να διορίζει τον Πρωθυπουργό, να διαλύει την Κυβέρνηση και να αποφαινεται με εκτελεστικό διάταγμα. Στη συνέχεια, τον Νοέμβριο του 1993, ο Γιέλτσιν άλλαξε περαιτέρω το σχέδιο του Συντάγματος μειώνοντας την εξουσία των Περιφερειών. Στις 9 Νοεμβρίου 1993 το νέο σχέδιο Συντάγματος κυκλοφόρησε σε όλη τη Ρωσία και στις 12 Δεκεμβρίου 1993 το νέο Σύνταγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας τέθηκε σε ισχύ διά της ψήφου. Ποσοστό 58,4% του εκλογικού σώματος επιβεβαίωσε την κυριαρχία του Γιέλτσιν στο ρωσικό πολιτικό σύστημα, καθώς θεσμοθέτησε μια προεδροκεντρική δημοκρατία με περιορισμένο ρόλο για το νομοθετικό σώμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια στιγμή το εκλογικό σώμα τιμώρησε τις μεταρρυθμιστικές δυνάμεις και στράφηκε προς τα άκρα του πολιτικού φάσματος. Η εκλογική ισχυροποίηση

του υπερεθνικιστικού Φιλελεύθερου-Δημοκρατικού κόμματος του Ζιρινόφσκι (22,92%) μετρίασε κάπως την επιτυχία του Γέλτσιν.⁴

Οι άνθρωποι που συνέταξαν το ρωσικό Σύνταγμα το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1993 κινητοποιήθηκαν ιδιαίτερα από την απειλή ότι η Ομοσπονδία θα κατέρρεε. Εάν κάτι προκύπτει με σαφήνεια από αυτή την περίπλοκη ιστορία είναι η δυσκολία προσδιορισμού μιας άμεσης σχέσης μεταξύ των διαφόρων σχεδίων και του τελικού Συντάγματος που υιοθετήθηκε. Τα σχέδια ξαναγράφηκαν τόσες φορές ώστε είναι δυσχερές να εντοπιστούν οι συγκεκριμένες επιρροές κάθε διάταξης. Το ρωσικό Σύνταγμα που εγκρίθηκε το Δεκέμβριο του 1993 ενσωμάτωσε σημαντικά στοιχεία των προεδρικών σχεδίων, τα οποία με τη σειρά τους είχαν ενσωματώσει σημαντικά στοιχεία των σχεδίων της Συνταγματικής Επιτροπής. Παρά την ασάφεια αυτή, φορείς και ιδέες της Δύσης έπαιξαν ρόλο σε διάφορες χρονικές στιγμές μέσα στην πολύπλοκη διαδικασία μέχρι την έγκριση του τελικού Συντάγματος.

II. Δυτικές επιρροές

Δυτικές ιδέες επηρέασαν τη διαδικασία της σύνταξης του Συντάγματος της Ρωσίας έμμεσα αλλά και άμεσα. Πολλοί βασικοί συμμετέχοντες στη διαδικασία σύνταξης σπούδασαν στη Δύση και άλλοι, παρότι αρχικά δεν εκπαιδεύτηκαν στη Δύση, ήρθαν στη συνέχεια σε επαφή με δυτικούς κανόνες δικαίου. Ακόμη, οι Ρώσοι χρησιμοποιούσαν συχνά δυτικά νομικά έγγραφα για την έρευνα και την προετοιμασία τους. Τέλος, εμπειρογνώμονες από τη Δύση συμβούλευσαν Ρώσους που ενεπλάκησαν άμεσα στην κατάρτιση του Συντάγματος.

A. Δυτική εκπαίδευση: Παρά τα εμπόδια που έθετε η Σοβιετική Ένωση, πολλοί Ρώσοι είχαν την ευκαιρία να σπουδάσουν στη Δύση. Όταν η Σοβιετική Ένωση άνοιξε τα σύνορά της, πολυάριθμες ακαδημαϊκές ανταλλαγές δημιούργησαν μια ρωσική διανόηση δυτικής μόρφωσης. Ο Ρώσος υπουργός

⁴ M. Καραγιάννης, Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις, Εκδόσεις Παπαζήση, 2010.

Δικαιοσύνης της Σοβιετικής Ένωσης, για παράδειγμα, ταξίδεψε στη Μεγάλη Βρετανία για να μελετήσει το δικαστικό της σύστημα.⁵

Β. Δυτικές πηγές: Οι βασικοί εμπλεκόμενοι στη συγγραφή του ρωσικού Συντάγματος χρησιμοποίησαν διάφορα δυτικά Συντάγματα και νομικές πηγές ως πρότυπα. Νομικοί εμπειρογνώμονες της Συνταγματικής Επιτροπής είχαν εντρυφήσει όχι μόνο στη ρωσική συνταγματική ιστορία, αλλά και τη γαλλική, των ΗΠΑ και της Γερμανίας. Όπως έχει σχολιαστεί,⁶ «αναμφίβολα έβλεπαν τους εαυτούς τους ως τους Jeffersons και Madisons της Ρωσίας». Ο Σεργκέι Shakhrai, ο κύριος συγγραφέας των προεδρικών σχεδίων ήξερε γαλλική και γερμανική ιστορία και είχε μελετήσει τη γερμανική και αμερικανική συνταγματική ιστορία. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της Συνταγματικής Συνέλευσης οι Ρώσοι συχνά αναφέρονταν σε ξένα συνταγματικά κείμενα. Η Συνέλευση εξέτασε ιδιαίτερα τα Συντάγματα του Μεξικού, της Ινδίας, της Γερμανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών.

Γ. Δυτικά πρότυπα: Υπήρξαν αρκετοί Ρώσοι ακαδημαϊκοί που σπούδασαν δυτική ιστορία και πολιτική θεωρία και επηρεάστηκαν από τους δυτικούς κανόνες δικαίου. Πολλοί νομικοί μελετητές εξ' αυτών υπηρέτησαν στις διάφορες επιτροπές σύνταξης και ήταν αυτοί που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την Επιτροπή να πιέσει για νομικές μεταρρυθμίσεις έχοντας την εμπειρία των νομικών συστημάτων των ΗΠΑ, της Γαλλίας, της Γερμανίας, των σκανδιναβικών χωρών, της Πολωνίας και της Ουγγαρίας.

Δ. Άμεσες δυτικές επιρροές: Εκτός από τους έμμεσους τρόπους με τους οποίους δυτικές ιδέες επηρέασαν τους Ρώσους συντάκτες, υπήρξαν φορές που η Δύση ανέλαβε πιο ενεργό ρόλο. Αυτός ο ρόλος δεν έλαβε χώρα στο υψηλότερο κυβερνητικό επίπεδο, αλλά χάρη στη συμμετοχή Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) και διαφόρων συμβούλων. Παρά το γεγονός ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ απέφυγε μία άμεση συμμετοχή στη σύνταξη του ρωσικού Συντάγματος, ενθάρρυνε τέτοιες προσπάθειες μέσω των ΜΚΟ. Η Γερουσία των ΗΠΑ συζήτησε τις αλλαγές που απαιτούνται στο ρωσικό Σύνταγμα το 1992. Ο Γερουσιαστής Bradley υποστήριξε: «Για να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος ο κρατικός αυταρχισμός να κάνει εκ νέου την

⁵ Victoria Schwartz, "The Influences of the West on the 1993 Russian Constitution", 32 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 101, 2009.

⁶ Robert B. Ahdieh

εμφάνισή του υπό το πρόσχημα της μεταρρύθμισης, [η Ρωσία χρειάζεται] ένα Σύνταγμα που θα κατοχυρώνει τα ατομικά δικαιώματα. Ένα νέο Σύνταγμα και νέες εκλογές θα μπορούσαν επίσης να παρέχουν μια καλύτερη βάση για νομοθετικές μεταρρυθμίσεις απαλλαγμένες από το κομμουνιστικό παρελθόν».⁷

Ε. Επιρροή από δυτικούς εμπειρογνώμονες: Μία από τις πιο σημαντικές επιρροές προήλθε από τους εμπειρογνώμονες που έδρασαν σε ατομική βάση. Οι Ρώσοι συνήθως ενθάρρυναν αυτές τις αλληλεπιδράσεις και ήταν πιο δεκτικοί στις συμβουλές. Στην εισαγωγική του τελικού σχεδίου Συντάγματος ομιλία του Γιέλτσιν την 9η Νοεμβρίου 1993, ο ίδιος δήλωσε αυτολεξεί ότι το σχέδιο Συντάγματος αξιολογήθηκε από εμπειρογνώμονες στη Ρωσία και στο εξωτερικό.⁸ Στο κλείσιμο του αρχικού σχεδίου της Συνταγματικής Επιτροπής απαριθμούνται τα άτομα που εργάστηκαν για το Σύνταγμα, μνημονεύοντας ξεχωριστά ξένους εμπειρογνώμονες. Ενδεικτικά: A. Blaustein (ΗΠΑ), A. La Pergola (Ιταλία), A. Rapachinskiy (ΗΠΑ). Άτομα από άλλες χώρες (Γερμανία, Αυστρία, Γαλλία) έπαιξαν επίσης ρόλο στη Ρωσία. Οι εμπειρογνώμονες αυτοί κλήθηκαν ανεπίσημα, συνήθως επειδή είχαν φίλους που εργάζονταν για το ρωσικό Σύνταγμα και μπορούσαν έτσι να συζητούν και να δίνουν συμβουλές.⁹

Οι Ρώσοι αναμφισβήτητα επηρεάστηκαν από τη Δύση όταν σχεδίαζαν το ρωσικό Σύνταγμα του 1993, όμως λόγοι εσωτερικής πολιτικής εξηγούν συχνά ποιο από τα δυτικά μοντέλα επέλεξαν. Ασφαλώς, για παράδειγμα, ο ρόλος του Γιέλτσιν οδήγησε σε ισχυρό Προεδρικό σύστημα.

III. Προεδρικό σύστημα

Ένα από τα πιο διχαστικά ζητήματα κατά την σύνταξη του ρωσικού Συντάγματος ήταν η θέση και ο ρόλος του Προέδρου. Όταν οι Ρώσοι άρχισαν να γράφουν το Σύνταγμα, η ΕΣΣΔ εξακολουθούσε να υφίσταται, συζήτησαν

⁷ Bill Bradley, Senator, Speech on the Senate Floor, (June 18, 1992), http://www.billbradley.com/assets/PDF/920611_nationalPressClub.pdf

⁸ Victoria Schwartz, "The Influences of the West on the 1993 Russian Constitution", 32 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 101, 2009,

⁹ Victoria Schwartz, "The Influences of the West on the 1993 Russian Constitution", 32 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 101, 2009.

λοιπόν ακόμη και για το αν θα έχουν Πρόεδρο. Η ιδέα για Πρόεδρο προήλθε από δημοκρατικούς κύκλους αμέσως μετά την 1η Σύνοδο της Βουλής των Αντιπροσώπων την άνοιξη του 1990, όταν έγινε προφανές ότι είχαν τον έλεγχο μιας μειοψηφίας εδρών στο νέο Κοινοβούλιο. Τον Μάιο του 1990 η νέα Βουλή εξέλεξε Πρόεδρό της τον Μπόρις Γέλτσιν ως αποτέλεσμα της υποστήριξής του για τη ρωσική ανεξαρτησία, ζήτημα για το οποίο δημοκράτες, εθνικιστές και μετριοπαθείς κομμουνιστές συμφώνησαν άπαντες. Σταδιακά, η πλειοψηφία του Γιέλτσιν αποδυναμώθηκε, και μέχρι το Μάρτιο του 1991 είχε κυκλοφορήσει ένα αίτημα για την απομάκρυνσή του από το αξίωμα του Προέδρου. Υπό την απειλή μιας τέτοιας ψηφοφορίας, σύμμαχοι του Γιέλτσιν οραματίστηκαν την Προεδρία ως ένα εργαλείο που θα τον προστάτευε από τη συντηρητική Βουλή των Αντιπροσώπων. Δημοσκοπήσεις αποκάλυψαν ότι ο Γέλτσιν ήταν πιο δημοφιλής στον λαό από ό,τι στους βουλευτές, πράγμα που τον οδήγησε να πιστέψει ότι θα μπορούσε να κερδίσει μια εκλογική αναμέτρηση και να τοποθετηθεί σε μια ισχυρότερη πολιτική θέση. Ως εκ τούτου, η δημιουργία του θεσμού του Ρώσου Προέδρου ήρθε σε συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία και δεν ήταν το αποτέλεσμα μιας στρατηγικής σχετικής με την ανάγκη για διαχωρισμό των εξουσιών. Παρά το γεγονός ότι το κίνητρο ήταν πολιτικό, ο θεσμός του Προέδρου στη συνέχεια προωθήθηκε από δυτικές αντιλήψεις περί διαχωρισμού των εξουσιών και συστήματος ελέγχου και ισορροπιών.

Σε δημοψήφισμα τον Μάρτιο του 1991, Ρώσοι ψηφοφόροι δήλωσαν θετικοί για την θεσμοθέτηση Προέδρου της Δημοκρατίας. Το δημοψήφισμα πέτυχε, με 69,9% των ψηφοφόρων να ψηφίζουν υπέρ. Τρεις μήνες αργότερα ο Γιέλτσιν εξελέγη πρώτος Πρόεδρος της Ρωσίας. Με αυτόν τον τρόπο οι Ρώσοι ανέδειξαν Πρόεδρο έξω από τη διαδικασία της σύνταξης του Συντάγματος. Αν και οι πολέμιοι του Γιέλτσιν φαίνεται πως εξακολουθούσαν να ελπίζουν σε μια διαφορετική ισορροπία δυνάμεων που θα ευνοούσε τη Βουλή των Αντιπροσώπων, τελικά αποδείχθηκε δύσκολο να μειωθεί η ισχύς του Προέδρου.

Έχοντας δημιουργήσει τον θεσμό του Προέδρου, οι Ρώσοι είχαν ακόμη να επιλέξουν ανάμεσα στο κοινοβουλευτικό σύστημα, το προεδρικό ή κάποια

παραλλαγή των δύο μοντέλων.¹⁰ Οι κύριοι Αμερικανοί σύμβουλοι δεν προώθησαν τυφλά το αμερικανικό μοντέλο στο οποίο ο Πρόεδρος κατέχει σχεδόν το σύνολο της εκτελεστικής εξουσίας. Ο Rapaczynski έγραψε: «Δεν θα συμβούλευα τη δημιουργία μιας Προεδρίας αμερικανικού τύπου στη Ρωσία. Το αμερικανικό σύστημα, αξιοθαύμαστο όσο είναι στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν έχει μεταμοσχευθεί επιτυχώς πουθενά στον κόσμο».¹¹ Αντίθετα, ο Rapaczynski έθεσε το ζήτημα κατά πόσον η Ρωσία θα πρέπει να ακολουθήσει το γερμανικό μοντέλο κατά το οποίο ο Πρόεδρος δεν έχει ουσιαστικό ρόλο ή το γαλλικό μοντέλο στο οποίο ο Πρόεδρος έχει μεγάλη δύναμη. Ο Rapaczynski παρουσίασε τις συνθήκες υπό τις οποίες θα έπρεπε να προτιμηθεί το κάθε μοντέλο και άφησε την απόφαση στους Ρώσους. Ως αποτέλεσμα της πολιτικής κατάστασης στην οποία θεσμοθετήθηκε η Προεδρία, η Βουλή των Αντιπροσώπων και ως εκ τούτου και η Συνταγματική Επιτροπή προτιμούσαν Πρόεδρο με αδύναμο ρόλο. Όταν ούτε οι Αμερικανοί σύμβουλοί τους υποστήριξαν μία Προεδρία αμερικανικού τύπου, αποφασίστηκε να μην ακολουθηθεί το αμερικανικό Προεδρικό σύστημα.

Καθώς η πολιτική κατάσταση άλλαζε, ο Γιέλτσιν επιθυμούσε μια ισχυρότερη Προεδρία από αυτή που πρότεινε η Επιτροπή. Ως εκ τούτου, όταν ζήτησε από τον Σεργκέι Shakhrai, τον επικεφαλής των νομικών του συμβούλων, να δημιουργήσει μια αντιπρόταση, οι μοναδικές συγκεκριμένες οδηγίες του ήταν να θεσπίσει μια ισχυρή Προεδρική δημοκρατία κατά τρόπο που δεν θα μπορούσε εύκολα να μεταβληθεί. Πολλοί δυτικοί οικονομικοί σύμβουλοι επίσης προτιμούσαν ισχυρό Πρόεδρο, ο οποίος θα ήταν ικανός να ηγηθεί οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Αυτός ο συνδυασμός εσωτερικής πολιτικής και εξωτερικών επιρροών οδήγησε στο μοντέλο που τελικά επιλέχθηκε, το οποίο είναι πιο κοντά στο γαλλικό μοντέλο.

Ούτε η ομοιότητα όμως με το γαλλικό μοντέλο ήταν τυχαία. Οι εμπειρογνώμονες κατανόησαν τις δυσκολίες και την έλλειψη σταθερότητας

¹⁰ Η επιλογή αυτή αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εδραίωση της δημοκρατίας. Το Προεδρικό σύστημα θεωρείται ότι έχει τα πλεονεκτήματα της σταθερότητας της εκτελεστικής εξουσίας, δημοκρατικότερο χαρακτήρα και πιο περιορισμένη Κυβέρνηση, αλλά τα μειονεκτήματα του αδιεξόδου στις σχέσεις εκτελεστικής-νομοθετικής εξουσίας. Το Κοινοβουλευτικό έχει τα αντίθετα αποτελέσματα. Ένας ενδιάμεσος τύπος, το ημι-Προεδρικό, έχει και Πρωθυπουργό εξαρτώμενο από την εμπιστοσύνη του Κοινοβουλίου και άμεσα εκλεγμένο Πρόεδρο.

¹¹ Lee Kendall Metcalf, "Presidential Power in the Russian Constitution" 6 J. Transnat'l L. & Pol'y 125, 1996-1997.

που συνδέονται με τη σύνταξη ενός συνταγματικού κειμένου και προέκριναν το αίτημα της σταθερότητας. Αισθάνθηκαν ότι η Ρωσία δεν ήταν έτοιμη για Κοινοβουλευτικό σύστημα. Η Ρωσία ήταν έτοιμη κατ' αρχήν για Προεδρική Δημοκρατία.¹² Όταν ο Γιέλτσιν ζήτησε να καθοριστεί η έκταση των προεδρικών καθηκόντων του, ο Γιάκοβλεφ (ο οποίος συνέβαλε στις εργασίες για το νέο Σύνταγμα μέσω του ρόλου του ως επικεφαλής μίας ομάδας στη Συνταγματική Συνέλευση) είχε κάποιες ομιλίες του Ντε Γκολ μεταφρασμένες στα ρωσικά και ζήτησε από τους συμβούλους του Γιέλτσιν να του δώσουν τις ομιλίες. Κατά τον Γιάκοβλεφ, ο Γιέλτσιν ενθουσιάστηκε και ζήτησε από τους συμβούλους του να οργανώσουν το Σύνταγμα με βάση την Προεδρία Ντε Γκολ. Ακόμη, ο Shakhrai αναγνώρισε ότι γράφοντας το Προεδρικό προσχέδιο του Συντάγματος χρησιμοποίησε το γαλλικό μοντέλο και ότι το ρωσικό και γαλλικό πρότυπο ήταν μεταξύ τους πολύ παρόμοια ιδεολογικά.¹³ Η γαλλική επιρροή προέκυψε επειδή βασικοί φορείς της ρωσικής κοινωνίας είχαν εξοικείωση με το γαλλικό σύστημα, θεώρησαν ότι μπορούσε να εφαρμοστεί στη Ρωσία και δανείστηκαν στοιχεία του. Ως εκ τούτου, ενώ πολιτικές σκοπιμότητες οδήγησαν σε ένα ισχυρό Προεδρικό σύστημα, η συγκεκριμένη γαλλική μορφή προέκυψε από έμμεσες δυτικές επιρροές.

Ο Πρόεδρος, εκλεγμένος από τον λαό, περιγράφεται ως κεφαλή του κράτους και εγγυητής του Συντάγματος της Ρωσικής Ομοσπονδίας και των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Το άρθρο 80 προβλέπει ότι ο Πρόεδρος εκπροσωπεί τη Ρωσία στο εξωτερικό, εποπτεύει και εγγυάται την ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος και καθορίζει την εξωτερική και αμυντική πολιτική. Ο Ρώσος Πρόεδρος έχει στη διάθεσή του έναν πολυπληθή μηχανισμό, το λεγόμενο προεδρικό γραφείο, που ουσιαστικά λειτουργεί σαν μία δεύτερη κυβέρνηση. Το συγκεκριμένο αξίωμα δεν μπορεί να καταληφθεί για περισσότερες από δύο συνεχόμενες θητείες από το ίδιο πρόσωπο (άρθρο 81).

¹² Ο Σεργκέι Αλεξέγιεφ, ένας από τους συντάκτες του σχεδίου Συντάγματος του Γιέλτσιν, υποστήριξε σε συνέντευξή του: «Το σχέδιο είναι βασισμένο στην έννοια μίας προεδρικής δημοκρατίας. Δεν είμαστε ακόμη έτοιμοι για μια κοινοβουλευτική μορφή. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία απαιτεί ένα ανεπτυγμένο πολιτικό σύστημα, πολυκομματικό και σταθερούς κανόνες πολιτικού παιχνιδιού».

¹³ Lee Kendall Metcalf, "Presidential Power in the Russian Constitution" 6 J. Transnat'l L. & Pol'y 125, 1996-1997.

Το Σύνταγμα δίνει στον Πρόεδρο ουσιαστική νομοθετική εξουσία, οργανώνοντας ένα πολίτευμα μόνο κατ' επίφαση ημι-προεδρικό. Ο Πρόεδρος μπορεί να επιστρέψει έναν νόμο στην Ομοσπονδιακή Συνέλευση εντός δεκατεσσάρων ημερών για επανεξέταση. Μπορεί επίσης να ζητήσει από το Συνταγματικό Δικαστήριο να αποφανθεί σχετικά με τη συνταγματικότητα των ομοσπονδιακών νόμων. Έχει επίσης το δικαίωμα να εκδίδει διατάγματα (άρθρο 90) και οδηγίες με δεσμευτική ισχύ, τα οποία δεν πρέπει να έρχονται σε αντίθεση με το Σύνταγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας ή τους ομοσπονδιακούς νόμους. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Πρόεδρος δύναται να κυβερνήσει τη χώρα μόνο με την έκδοση προεδρικών διαταγμάτων, χωρίς την υποστήριξη του Κοινοβουλίου. Το δικαίωμα αυτό επιτρέπει στον Πρόεδρο να κυριαρχήσει στο νομοθετικό πρόγραμμα – κάτι που έκανε ο Γέλτσιν σε θέματα όπως οι ιδιωτικοποιήσεις, οι μεταρρυθμίσεις του τραπεζικού τομέα και η ποινική διαδικασία, ενώ θα λέγαμε ότι ελάχιστα μπορεί να αντισταθμιστεί με το δικαίωμα που παρέχεται στην Κρατική Δούμα να απαντά στα Προεδρικά Διατάγματα περνώντας τη δική της νομοθεσία. Τέλος, ο Πρόεδρος μπορεί να ζητήσει τη διενέργεια δημοψηφίσματος (άρθρο 84). Ωστόσο, δεν προβλέπονται στο Σύνταγμα λεπτομέρειες για αυτήν τη διαδικασία.

Εκτός των νομοθετικών του αρμοδιοτήτων, ο Πρόεδρος, σύμφωνα με το άρθρο 83, διορίζει τον Πρόεδρο της Κυβέρνησης, με βάση την αρχή της δεδηλωμένης, και στη συνέχεια διορίζει τα υπόλοιπα μέλη του υπουργικού συμβουλίου, με βάση τις προτάσεις του Προέδρου της Κυβέρνησης, ενώ μπορεί να παύει υπουργούς κατά βούληση. Ο Πρόεδρος διαθέτει ακόμη μεγάλη ευχέρεια να διαλύει τη Δούμα. Οφείλει να διαλύσει την Κρατική Δούμα αφού απορρίψει τρεις υποψηφίους για την προεδρία της κυβέρνησης, και μπορεί να τη διαλύσει αφού έχει για δεύτερη φορά εκφράσει ψήφο δυσπιστίας στην κυβέρνηση ή η ψήφος εμπιστοσύνης έχει αποτύχει. Ωστόσο, ο Πρόεδρος δεν μπορεί να διαλύσει την Κρατική Δούμα κατά το πρώτο έτος της θητείας της, όταν οι προτάσεις μομφής έχουν κατατεθεί κατά τη διάρκεια ισχύος στρατιωτικού νόμου ή κατάστασης έκτακτης ανάγκης ή κατά τη διάρκεια των τελευταίων έξι μηνών της θητείας του Προέδρου. Η κυβέρνηση μπορεί να υποβάλλει την παραίτησή της στον Πρόεδρο ανά πάσα στιγμή, αλλά είναι υποχρεωμένη να το κάνει όταν εκλέγεται νέος Πρόεδρος. Το Σύνταγμα ορίζει ότι ο Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας μπορεί να

εκδώσει απόφαση σχετικά με την παραίτηση της κυβέρνησης της Ρωσικής Ομοσπονδίας, δηλαδή μπορεί είτε να αποδεχθεί ή να απορρίψει την παραίτηση αυτή. Τέλος, ο Πρόεδρος απολαμβάνει και δικαστικών αρμοδιοτήτων, θέτοντας σε προφανή κίνδυνο τη διάκριση των εξουσιών. Ειδικότερα, επιλύει θέματα σύγκρουσης αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Ομοσπονδία και στα κρατίδια και μπορεί να αναστέλλει νόμους προτού επιληφθεί το Συνταγματικό Δικαστήριο.

Αναφορικά με το εύρος των προεδρικών εξουσιών, συζήτηση προέκυψε όσον αφορά την έκταση της εξουσίας που πρέπει να έχει ο Πρόεδρος αν η χώρα κηρυχθεί σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Η Κρατική Επιτροπή για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης, η οποία δημιουργήθηκε για να αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα, τελικά στράφηκε εναντίον του Γκορμπατσόφ στο πραξικόπημα του Αυγούστου του 1991. Οι Ρώσοι διατηρούσαν ισχυρές θέσεις σχετικά με την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, όντας εν μέρει μόνο δεκτικοί στις συμβουλές των δυτικών για το θέμα αυτό. Οι δυτικοί σύμβουλοι γνώριζαν ότι η κατάσταση έκτακτης ανάγκης επιτρέπει παραδοσιακά στους ηγέτες να υπερβούν τον νόμο και ήθελαν να διασφαλίσουν ότι αυτό δεν θα συνέβαινε. Οι συντάκτες ακολούθησαν εν μέρει τις συμβουλές του Rapaczynski να περιορίσουν την κατάσταση έκτακτης ανάγκης, αφήνοντας τις συνθήκες υπό τις οποίες ο Πρόεδρος μπορεί να επιβάλει κατάσταση έκτακτης ανάγκης να καθορίζονται από τον Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Νόμο και όχι από το ίδιο το Σύνταγμα. Η τελική διατύπωση στο Σύνταγμα έχει ως εξής: «Υπό τις συνθήκες και τις διαδικασίες που προβλέπονται από τον Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Νόμο, ο Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας θα επιβάλει καθεστώς κατάστασης έκτακτης ανάγκης στο έδαφος της Ρωσικής Ομοσπονδίας ή σε περιοχές της με άμεση ενημέρωση του Συμβουλίου της Ομοσπονδίας και της Κρατικής Δούμας (Κάτω Βουλή)». Λαμβάνοντας υπόψη τις συγκρούσεις του Γιέλτσιν με το Κοινοβούλιο και τον έλεγχο του επί της διαδικασίας συγγραφής του Συντάγματος, δικαιολογημένα οι Ρώσοι δεν περιόρισαν την κατάσταση έκτακτης ανάγκης μόνο στην περίπτωση που το Κοινοβούλιο βρισκόταν σε σύνοδο.

Αν και η βασική δομή του Προεδρικού συστήματος διαμορφώθηκε κατά το γαλλικό σύστημα, διάφορες πτυχές του επηρεάστηκαν και από άλλες

δυτικές πηγές. Το Προεδρικό σχέδιο απορροφούσε σαφώς μια σειρά από χαρακτηριστικά του αμερικανικού συστήματος, όπως το προεδρικό προνόμιο ελέγχου της εκτελεστικής εξουσίας, το δικαίωμα του Προέδρου να ασκεί βέτο σε οποιαδήποτε νόμο ψηφιστεί από το Κοινοβούλιο με την επιφύλαξη να το υπερψηφίσει πλειοψηφία δύο τρίτων και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι στις εθνικές εκλογές για θητεία έξι ετών σε συνδυασμό με τη θέση του Αντιπροέδρου. Το θέμα της πρότασης μομφής θυμίζει επίσης την αμερικανική διαδικασία του «impeachment». Η τελική εκδοχή του Συντάγματος αναφέρει: «Ο Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας μπορεί να κατηγορηθεί από το Συμβούλιο της Ομοσπονδίας μόνο στη βάση κατηγοριών εναντίον του για εσχάτη προδοσία ή κάποιο άλλο σοβαρό έγκλημα». Ως αποτέλεσμα του σεβασμού του για τις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Γιάκοβλεφ συμβούλευσε τους Ρώσους να υιοθετήσουν το αμερικανικό σύστημα πρότασης μομφής, με το Ανώτατο Δικαστήριο και τα δύο σώματα του Ανωτάτου Σοβιέτ να είναι αναγκαία για να την πρόταση μομφής.¹⁴ Ωστόσο, οι πλειοψηφίες που απαιτούνται στη Ρωσία είναι ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθούν...

Εν κατακλείδι, ο ρόλος του Προέδρου στο ρωσικό Σύνταγμα μπορεί να συγκριθεί με το γαλλικό Σύνταγμα, επειδή, πλην των νομοθετικών εξουσιών, ο ρόλος των δύο Προέδρων είναι παρόμοιος. Η κύρια διαφορά είναι ότι ο Ρώσος Πρόεδρος έχει σημαντικά μεγαλύτερη νομοθετική εξουσία από τον Γάλλο. Το ρωσικό Σύνταγμα σε αυτό το πλαίσιο θυμίζει περισσότερο Συντάγματα της Λατινικής Αμερικής, όπως της Χιλής (1891 και 1925), της Κολομβίας (πριν από το 1991) και της Βραζιλίας. Ο Ρώσος πρόεδρος έχει μεγαλύτερη εξουσία να εκδίδει διατάγματα και να προτείνει δημοψηφίσματα από τη συντριπτική πλειοψηφία των εκλεγμένων από τον λαό Προέδρων. Ωστόσο, ο Ρώσος Πρόεδρος έχει λιγότερες μη νομοθετικές εξουσίες από το 63% των εκλεγμένων από τον λαό Προέδρων ανά τον κόσμο.¹⁵ Είναι φανερό ότι η Προεδρία έχει ενσωματώσει στοιχεία που προέρχονται από την τσαρική απολυταρχική παράδοση και τη σοβιετική κληρονομιά.^{16 17}

¹⁴ D. Mannheimer, "A Comparison of the American and Russian Constitutions", Alaska Justice Forum.

¹⁵ Lee Kendall Metcalf, "Presidential Power in the Russian Constitution" 6 J. Transnat'l L. & Pol'y 125 1996-1997.

¹⁶ Μετά από αυτή την αναφορά στον θεσμό του Προέδρου θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ στην συνταγματική αναθεώρηση του Δεκεμβρίου του 2008, η οποία επέκτεινε τη θητεία του Προέδρου από τέσσερα σε έξι χρόνια. Η ενίσχυση της Προεδρίας συνιστά πλήγμα

IV. Συνταγματικό Δικαστήριο

Τον Ιούνιο του 1988, η 19η Συνδιάσκεψη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης (ΚΚΣΕ) αναγνώρισε την ανάγκη να αναπτυχθεί ένα σοσιαλιστικό κράτος υπό την σκέπη του κράτους δικαίου και ενέκρινε την εισαγωγή ενός ειδικού οργάνου εξουσιοδοτημένου να επανεξετάζει και να διασφαλίζει την τήρηση της συνταγματικότητας και της νομιμότητας στο σοβιετικό πολιτικό σύστημα.

Η τροποποίηση του Σοβιετικού Συντάγματος που εγκρίθηκε την 1η Δεκεμβρίου 1988 προέβλεπε τη σύσταση μιας Επιτροπής Συνταγματικής Εποπτείας της ΕΣΣΔ. Η επιτροπή αυτή έδινε την εντύπωση ότι προτιμούσε να ενεργεί σαν σύμβουλος της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας παρά σαν ισχυρή και ανεξάρτητη τρίτη εξουσία. Προς υποστήριξη του έργου της Επιτροπής, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι φυγόκεντρες δυνάμεις στο πολιτικό σύστημα, η δύναμη της διοικητικής γραφειοκρατίας και η παραδοσιακή έλλειψη δικαστικής εξουσίας έθεταν ισχυρά εμπόδια στο έργο της. Ακόμη και αν είχε πολλαπλασιάσει τις προσπάθειές της και είχε λάβει την πλήρη υποστήριξη ολόκληρης της νομικής και πνευματικής κοινότητας, μάλλον δεν θα ήταν σε θέση να ξεπεράσει τις σκιές αυτές του παρελθόντος.¹⁸ Οι επιτυχίες και οι αποτυχίες της Επιτροπής έδειξαν σε νομικούς και πολιτικούς την ανάγκη για μια ισχυρότερη τρίτη δύναμη σε ένα αποτελεσματικό σύστημα

για τη δημοκρατία στη Ρωσία, αφού ενισχύει τον προσωποπαγή χαρακτήρα της εξουσίας και του πολιτεύματος, το οποίο ρέπει προς τον υπερπροεδρισμό, σε μία εποχή μάλιστα που συνολικά διεθνώς η τάση είναι η αντίστροφη.

¹⁷ Για να γίνει καλύτερα αντιληπτό το μέγεθος των εξουσιών του Προέδρου αξίζει να γίνει μία σύντομη αναφορά στα νομοθετικά σώματα και στις αρμοδιότητές τους όπως προβλέπονται στο Σύνταγμα του 1933. Το Σύνταγμα της Ρωσίας προβλέπει Ομοσπονδιακή Συνέλευση δύο νομοθετικών σωμάτων. Η Κάτω Βουλή, η Κρατική Δούμα, έχει 450 έδρες, οι μισές εκ των οποίων καταλαμβάνονται από βουλευτές που αναδεικνύονται με λίστα και οι άλλες μισές από ανεξάρτητους υποψηφίους εκτός κομματικής λίστας ανά περιφέρεια. Η Άνω βουλή, το Συμβούλιο της Ομοσπονδίας, έχει 178 έδρες, 2 για κάθε ένα από τα 83 διοικητικά υποκείμενα της Ομοσπονδίας. Κύρια ενασχόληση της Δούμας είναι η ψήφιση νομοθεσίας, η παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση, η επικύρωση διεθνών συμφωνιών και η έγκριση του προϋπολογισμού. Κύρια ενασχόληση του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου είναι η έγκριση νομοσχεδίων που προωθούνται από τη Δούμα, ο διορισμός των ανώτατων δικαστικών, η προκήρυξη προεδρικών εκλογών, οι αλλαγές συνόρων μεταξύ διοικητικών υποκειμένων, η έγκριση προεδρικών διαταγμάτων περί κήρυξης κατάστασης έκτακτης ανάγκης ή στρατιωτικού νόμου και η έγκριση της συμμετοχής των ενόπλων δυνάμεων σε αποστολές εκτός χώρας. Στην περίπτωση που το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο απορρίψει ένα νομοσχέδιο, τότε εκείνο επανέρχεται στη Δούμα όπου μπορεί να εγκριθεί με την αυξημένη πλειοψηφία των 2/3 των μελών της.

¹⁸ Herbert Hausmaninger, "From the Soviet Committee of Constitutional Supervision to the Russian Constitutional Court", 25 Cornell Int'l L. J. 305, 1992.

διάκρισης των εξουσιών με κατάλληλους ελέγχους και ισορροπίες. Μία από τις πιο σημαντικές και εποικοδομητικές συμβολές της Επιτροπής στη σοβιετική νομική σκέψη ήταν αναμφίβολα η πρωτοβουλία της να ερμηνεύσει το Σοβιετικό Σύνταγμα υπό το πρίσμα των διεθνών συμφωνιών για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Με αυτόν τον τρόπο, η Επιτροπή ανέβασε το πρότυπο του σοβιετικού νόμου σε ένα άνευ προηγουμένου επίπεδο δυτικού νομικού πολιτισμού. Με αυτόν τον τρόπο επηρέασε σημαντικά τη μετάβαση προς ένα ισχυρό ρωσικό Συνταγματικό Δικαστήριο.

Ένα ανεξάρτητο δικαστικό σύστημα ήταν αμφιλεγόμενο για τη Ρωσία, διότι δικαστική ανεξαρτησία δεν υπήρχε υπό το κομμουνιστικό καθεστώς, εποχή για την οποία τα δικαστήρια αναφέρονται ως «μαριονέτες» της εκτελεστικής εξουσίας. Ως αποτέλεσμα της εμπειρίας αυτής όπου το δικαστικό σώμα είχε θέση δευτερεύοντος κλάδου της εκτελεστικής εξουσίας, η Συνταγματική Επιτροπή δικαιολογημένα δεν συμφωνούσε να δοθεί στη δικαστική αρχή η εξουσία να επανεξετάζει τις νομοθετικές αποφάσεις. Φοβήθηκαν ότι κάτι τέτοιο θα επέτρεπε στην εκτελεστική εξουσία να παρακάμπτει αποφάσεις της νομοθετικής εξουσίας μέσω της δικαστικής οδού.

Ωστόσο, για τον ίδιο λόγο που οι Ρώσοι δίσταζαν να υιοθετήσουν τον δικαστικό έλεγχο, οι Αμερικανοί σύμβουλοι επέμειναν στην αναγκαιότητά του. Θεώρησαν ιδιαίτερα σημαντικό οι Ρώσοι να έχουν όχι μόνο ανεξάρτητο δικαστικό σύστημα αλλά και δικαστικό έλεγχο, δεδομένης της κατάχρησης της εκτελεστικής εξουσίας που είχε λάβει χώρα πρόσφατα.

Από τη στιγμή που αποφάσισαν να υιοθετήσουν σύστημα δικαστικού ελέγχου, οι Ρώσοι είχαν ακόμη να επιλέξουν ανάμεσα στα διάφορα δυτικά πρότυπα. Εξέτασαν διάφορες εκδοχές, όπως το αμερικανικό, το αυστριακό, το γερμανικό και το γαλλικό μοντέλο, αλλά στο τέλος προτιμήθηκαν τα πρότυπα της ηπειρωτικής Ευρώπης έναντι της αμερικανικής προσέγγισης.

Το Ανώτατο Σοβιέτ υιοθέτησε έναν ολοκληρωμένο και λεπτομερή νόμο για το Συνταγματικό Δικαστήριο στις 6 Μαΐου 1991, αλλά η εκλογή των δικαστών του αναβλήθηκε μέχρι τη φθινοπωρινή σύνοδο της Βουλής. Η θητεία των αρχικά δέκα πέντε δικαστών ορίστηκε μέχρι την ηλικία των εξήντα πέντε χρόνων, κατά τη διάρκεια της οποίας απολαμβάνουν πλήρους ανεξαρτησίας. Στις 29 Οκτωβρίου 1991, η 5η Σύνοδος της Βουλής των Αντιπροσώπων του Λαού άρχισε τις εργασίες της εκλέγοντας δεκατρείς

δικαστές με μυστική ψηφοφορία, οι οποίοι την επόμενη ημέρα ορκίστηκαν και το Δικαστήριο ξεκίνησε να λειτουργεί. Η εκλογή των δύο ακόμα δικαστών αναβλήθηκε μέχρι την επόμενη σύνοδο. Όπως προβλέφθηκε, οι δικαστές στη συνέχεια εξέλεξαν τον πρόεδρο και τον αναπληρωτή πρόεδρο του Συνταγματικού Δικαστηρίου με μυστική ψηφοφορία.

Στις 7 Οκτωβρίου 1993 το διάταγμα του Μπόρις Γιέλτσιν ανέστειλε τις εργασίες του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Σύμφωνα με το διάταγμα, το Συνταγματικό Δικαστήριο ήταν «σε βαθιά κρίση». Τον Ιούλιο του 1994 εκδόθηκε ο νόμος για το νέο Συνταγματικό Δικαστήριο. Ωστόσο, το νέο Συνταγματικό Δικαστήριο άρχισε να εργάζεται τον Φεβρουάριο του 1995 λόγω των τεταμένων σχέσεων ανάμεσα στο Συμβούλιο της Ομοσπονδίας της Ρωσίας και στον Γιέλτσιν.

Έκτοτε, οι δικαστές του Συνταγματικού Δικαστηρίου προτείνονται από τον Πρόεδρο και διορίζονται από το Συμβούλιο της Ομοσπονδίας για 12ετή θητεία.¹⁹

Το ρωσικό δικαστικό σύστημα μοιάζει πολύ με το γερμανικό. Με νόμο του 1994 το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν έχει το δικαίωμα να κρίνει τη συνταγματικότητα των νόμων με δική του πρωτοβουλία, ο νόμος μπορεί να υποβληθεί στον έλεγχο του Συνταγματικού Δικαστηρίου από τον Πρόεδρο, την Κυβέρνηση, την Κρατική Δούμα, το Συμβούλιο της Ομοσπονδίας της Ρωσίας, το ένα πέμπτο των μελών της Κρατικής Δούμας ή του Συμβουλίου της Ομοσπονδίας, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ρωσικής Ομοσπονδίας, το Ανώτατο Διαιτητικό Δικαστήριο της Ρωσικής Ομοσπονδίας, ή ένα νομοθετικό σώμα αρμόδιο για ένα ομοσπονδιακό θέμα. Κάθε ομοσπονδιακό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει από το Συνταγματικό Δικαστήριο να κρίνει τη συνταγματικότητα ενός νόμου, αν ο νόμος πρέπει να εφαρμοστεί σε περίπτωση που ένας δικαστής του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου έχει αμφιβολία για την αντίθεση του νόμου προς το Σύνταγμα. Επίσης, κάθε ιδιώτης μπορεί να υποβάλει στο Συνταγματικό Δικαστήριο αίτηση αμφισβήτησης της συνταγματικότητας του συγκεκριμένου νόμου, εφόσον ο εν λόγω νόμος τιθήμενος σε εφαρμογή σε μια συγκεκριμένη περίπτωση

¹⁹ Ύστερα από νόμο που προτάθηκε στις 8 Μαΐου 2009 επί προεδρίας Ντμίτρι Μεντβέντεφ, ο πρόεδρος του Συνταγματικού Δικαστηρίου και ο αναπληρωτής θα πρέπει να προταθούν στο Κοινοβούλιο από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και όχι να εκλεγούν από τους δικαστές όπως γινόταν μέχρι τότε.

παραβίασε τα δικαιώματα του εν λόγω πολίτη. Οι αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου που προτείνουν την ακυρότητα ενός νόμου επιφέρουν άμεσο ακυρωτικό αποτέλεσμα. Ακόμη, πριν μια διεθνής συνθήκη επικυρωθεί από τη Δούμα, η συνταγματικότητα της συνθήκης μπορεί να διαγνωστεί από το Συνταγματικό Δικαστήριο.

Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, η μομφή κατά του Προέδρου της Ρωσίας και οι προτάσεις νομοθετικής φύσεως του Συνταγματικού Δικαστηρίου εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της Ολομέλειας. Εκτός αυτών, το Συνταγματικό Δικαστήριο μπορεί κατά την κρίση του να παραπέμψει στην Ολομέλεια οποιοδήποτε άλλο θέμα κρίνει σκόπιμο.

V. Οικονομικό Μοντέλο

Ο φιλελευθερισμός ως πολιτική και οικονομική ιδεολογία διαμορφώθηκε και ενσαρκώθηκε την περίοδο του Διαφωτισμού. Η Ρωσία ωστόσο ποτέ δεν αποτέλεσε ιδεολογικά μέρος της μετά το 1789 φιλελεύθερης τάξης στη Δυτική Ευρώπη. Η μοναρχία και ο θεσμός του τσάρου διατηρήθηκαν μέχρι και το 1917 και, όταν τελικά κατέρρευσαν, δεν ήταν η αστική τάξη αλλά το προλεταριάτο που κατέκτησε την εξουσία. Η πολιτική στη Ρωσία ανέκαθεν είχε ως επίκεντρο την κοινότητα, το συλλογικό-κρατικό και όχι το ατομικό συμφέρον.²⁰ Αμέσως μετά την κατάρρευση του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού, ομολογημένος στόχος πολλών χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσικής Ομοσπονδίας, ήταν η ανάπτυξη της ελεύθερης αγοράς η οποία θα στηριζόταν στο κράτος δικαίου και στη συνταγματική δημοκρατία. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το αντικείμενο της σύνταξης Συντάγματος στις χώρες αυτές ήταν η δημιουργία ενός πλέγματος συνταγματικών διατάξεων το οποίο θα ευνοούσε την ανάπτυξη του ανταγωνιστικού καπιταλισμού.

Η ίδρυση ενός τέτοιου συνταγματικού συστήματος στηρίζεται σε δύο γενικούς στόχους: τη δημιουργία σταθερών και μόνιμων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (η οποία συνεπάγεται την προστασία και άλλων οικονομικών δικαιωμάτων), καθώς και τη δημιουργία σταθερών πολιτικών θεσμών με

²⁰ Μ. Καραγιάννης, Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις, Εκδόσεις Παπαζήση, 2010.

διαχωρισμό εξουσιών ώστε να εξασφαλίζεται η εφαρμογή αυτών των δικαιωμάτων. Από την ανάγνωση του ρωσικού Συντάγματος προκύπτει η θεμελίωση ενός πλήρους καταλόγου δικαιωμάτων τα οποία μπορούμε να τα διακρίνουμε σε αποθετικά και θετικά για συστηματικούς λόγους.

A. Αποθετικά οικονομικά δικαιώματα που απορρέουν από το ρωσικό Σύνταγμα

Τα αποθετικά συνταγματικά δικαιώματα καθορίζουν τα δικαιώματα των ιδιωτών στις σχέσεις τους με το κράτος, απαγορεύοντας την παρέμβαση του τελευταίου σε επιμέρους δραστηριότητες που προστατεύονται από το Σύνταγμα. Το ρωσικό Σύνταγμα, όπως και πολλά από τα Συντάγματα που υιοθετήθηκαν σε όλες τις νέες δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης, περιέχει τέτοια αρνητικά οικονομικά δικαιώματα, σε πλήρη αντίθεση με την απουσία κατοχύρωσης τέτοιων δικαιωμάτων στα Σοβιετικά Συντάγματα.

Η πρόβλεψη των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και μεταβιβάσιμων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων ήταν απαραίτητο βήμα προς την ανάπτυξη της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Μια προσεκτική ανάλυση των διατάξεων των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας του Ρωσικού Συντάγματος και άλλων διατάξεων οικονομικών δικαιωμάτων σε αυτό δείχνει ότι η Ρωσία άρχισε θεωρητικά να ξεφεύγει από τον σοσιαλιστικό σκοπό των Συνταγμάτων που ήταν σε ισχύ υπό το κομμουνιστικό καθεστώς. Ωστόσο, δυνητικά σοβαροί περιορισμοί αυτών των οικονομικών δικαιωμάτων εμφανίζονται όχι μόνο σε άλλες συνταγματικές διατάξεις που μπορούν να περιορίσουν τα εν λόγω δικαιώματα, αλλά και στη διατύπωση των ίδιων των διατάξεων που τα προβλέπουν. Τα άρθρα 35 και 36 του ρωσικού Συντάγματος είναι οι κύριες διατάξεις που επηρεάζουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στη Ρωσική Ομοσπονδία. Το άρθρο 35 ασχολείται με το δικαίωμα των ατόμων στην ιδιωτική περιουσία γενικά, καθώς και με τη διαχείριση, χρήση ή κατοχή ατομικά ή από κοινού με άλλους. Προβλέπει επίσης καταβολή ίσης σε αξία αποζημίωσης όταν η ατομική ιδιοκτησία περιέλθει στο κράτος. Το άρθρο 36 πραγματεύεται το δικαίωμα των ατόμων και των οργανώσεων να είναι κύριοι, κάτοχοι ή να εκμεταλλεύονται οικονομικά τη γη και άλλους φυσικούς πόρους.

Και τα δύο άρθρα αποτελούν σε θεωρητικό επίπεδο ρήξη με το παρελθόν των Σοβιετικών Συνταγμάτων στα οποία η κυριότητα της ιδιωτικής περιουσίας ήταν ασύμβατη με την κυριαρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος

της Σοβιετικής Ένωσης και την ιδιοκτησία του κράτους στα μέσα παραγωγής. Η κατ' αρχήν κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών περιορίζεται γιατί κατά το άρθρο 35 το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας θα πρέπει να προστατεύεται από τον νόμο, ενώ από το άρθρο 36 φαίνεται να ενυπάρχουν πιθανοί περιορισμοί σχετικά με το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας της γης, αφού οι όροι και οι διαδικασίες για τη χρήση της γης καθορίζονται από τους ομοσπονδιακούς νόμους. Οι διατυπώσεις αυτές συντελούν στο να περιοριστεί η άμεση ισχύς των συνταγματικών διατάξεων.

Επιπλέον, οι διατάξεις του άρθρου 56 του ρωσικού Συντάγματος προσθέτουν πιθανούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας και άλλων οικονομικών δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια κήρυξης της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Το άρθρο 56, σε συνδυασμό με το άρθρο 88 του ρωσικού συντάγματος, το οποίο δίνει στον Πρόεδρο την εξουσία να κηρύσσει τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, φαίνεται να αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο αυθαιρεσιών.

B. Θετικά οικονομικά δικαιώματα στο πλαίσιο του ρωσικού Συντάγματος

Ο ρόλος των θετικών δικαιωμάτων σε ένα Σύνταγμα είναι να καθοριστούν οι τομείς στους οποίους το κράτος έχει υποχρέωση να παρέχει συγκεκριμένες υπηρεσίες ή ευκαιρίες στους πολίτες.

Στο παρελθόν τα Σοβιετικά Συντάγματα συμπεριλάμβαναν πληθώρα θετικών οικονομικών δικαιωμάτων και ως επί το πλείστον οι Σοβιετικοί κατόρθωναν να ανταποκριθούν σε αυτές τους τις υποχρεώσεις. Η Σοβιετική Ένωση είχε υπογράψει πριν από τη διάλυσή της τη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, η οποία επιδιώκει να διασφαλίσει ότι οι υπογράφοντες παρέχουν επαρκή οικονομική και κοινωνική προστασία στους πολίτες τους, επιπροσθέτως των παραδοσιακών, θεμελιωδών ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων.

Το νέο ρωσικό Σύνταγμα δεν διαφέρει ιδιαίτερα από τα σοβιετικά όσον αφορά την ενσωμάτωση των θετικών οικονομικών δικαιωμάτων. Το ρωσικό Σύνταγμα περιλαμβάνει πλήρη και εξαντλητικό κατάλογο των θεμελιωδών φιλελεύθερων δικαιωμάτων, εγγυάται το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση για τους ηλικιωμένους και τα άτομα με αναπηρία, το δικαίωμα στη στέγαση, το δικαίωμα στην υγειονομική περίθαλψη, το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον,

το δικαίωμα στην εκπαίδευση και το δικαίωμα στην ανάπαυση και την αναψυχή. Η παροχή αυτών των θετικών δικαιωμάτων φαίνεται να προβλέφθηκε για να λειτουργήσει κατευναστικά για τους Ρώσους πολίτες κατά τη διάρκεια της μετάβασης της Ρωσίας στην ελεύθερη οικονομία της αγοράς. Περαιτέρω, το Σύνταγμα ενθάρρυνε τη δημιουργία κομμάτων και οργανώσεων και τη συμμετοχή σε αυτά, κατοχύρωσε τον πλουραλισμό και προώθησε την αδειοδότηση ανεξάρτητων καναλιών και μέσων μαζικής ενημέρωσης. Ωστόσο, η κατοχύρωση αυτή των δικαιωμάτων δεν αντικατοπτρίζει καθόλου την ανελεύθερη πραγματικότητα και τη μοίρα της χώρας για συγκεντροποίηση της εξουσίας. Επί προεδρίας Πούτιν τα κανάλια πέρασαν στον έλεγχο επιχειρηματιών προσκείμενων στο Κρεμλίνο, κυριάρχησε η διαφθορά (όπως και νωρίτερα, επί Γιέλτσιν), τα πολιτικά κόμματα αποδυναμώθηκαν, οι πολιτικές ελευθερίες παραβιάστηκαν, και οι ΜΚΟ για τα ανθρώπινα δικαιώματα θεωρούνται πλέον «δούρειος ίππος» της Δύσης. Ενδεικτικές των παραβιάσεων των ατομικών δικαιωμάτων είναι οι πολυάριθμες καταδίκες της Ρωσίας από το ΕΔΑΔ.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι οι Ρώσοι πολίτες δεν αντιστάθηκαν στην περικοπή της πολυφωνίας και των ατομικών τους δικαιωμάτων. Βασική τους προτεραιότητα, όπως αποδεικνύουν όλες οι δημοσκοπήσεις, είναι η οικονομική ανασυγκρότηση και η κοινωνική συνοχή της χώρας.

Παρόλο που το Σύνταγμα συνέτεινε στην προώθηση μεταρρυθμίσεων για τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, η Ρωσία φαίνεται να προτείνει ένα διαφορετικό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, ευημερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Ένα μοντέλο στο οποίο η οικονομία ελέγχεται και ρυθμίζεται από το κράτος, με στόχο την παρακώλυση της καπιταλιστικής αισχροκέρδειας, τη βελτίωση της κατανομής του πλούτου, καθώς και την αντιμετώπιση των ανεπαρκειών της φιλελεύθερης αγοράς.²¹ Η πολιτική αυτή του κρατικού καπιταλισμού είναι ολοφάνερη στον πιο σημαντικό κλάδο της ρωσικής οικονομίας, αυτόν της ενέργειας, όπου η βασική στρατηγική του Κρεμλίνου είναι η κρατική διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων των επιχειρήσεων του κλάδου και η μείωση των ξένων επενδύσεων. Αξίζει να αναφερθεί ο ομοσπονδιακός νόμος του 2005 για την εκμετάλλευση των φυσικών και

²¹ Μ. Καραγιάννης, «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», Εκδόσεις Παπαζήση, 2010.

πλουτοπαραγωγικών πόρων της χώρας ο οποίος απαγορεύει στους ξένους επενδυτές να συμμετέχουν με κεφάλαια άνω του 50% σε επενδύσεις εξερεύνησης υδρογονανθράκων...

Αντί επιλόγου...

Το ρωσικό πείραμα εκδημοκρατισμού προκάλεσε αδιαμφισβήτητα το ενδιαφέρον της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας αλλά και το δικό μου. Αντί επιλόγου παραθέτω τα λόγια του Harry Eckstein: «Δύσκολα μπορεί να βρει κάποιος έστω και μία περίπτωση χώρας που έχει λιγότερες πιθανότητες να εκδημοκρατιστεί από ό,τι έχει η Ρωσία. Η στήριξη που απολαμβάνει η ιδέα της δημοκρατίας είναι στην καλύτερη περίπτωση αναιμική και μηχανική, καθώς δεν έχει καταφέρει να ριζώσει στη συγκεντρωτική πολιτική κουλτούρα της χώρας, ενώ και η ρωσική κοινωνία σε όλες σχεδόν τις πτυχές της αποδεικνύεται εξίσου αφιλόξενη».²²

²² H. Eckstein, "Russia and the Conditions of Democracy", στο *Can Democracy Take Root in Post-Soviet Russia?*, Oxford: Rowman & Littlefield, 1998.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Επιστημονικές δημοσιεύσεις

- Attanasio John, "The Russian Constitutional Court and the state of Russian Constitutionalism, 38 St. Louis U. L.J. 889 1993-1994
- Dikun Yelena, "No, Not a Tsar but a President", The current digest of the post-soviet press, June 2, 1993
- Hausmaninger Herbert, "From the Soviet Committee of Constitutional Supervision to the Russian Constitutional Court", 25 Cornell Int'l L. J. 305 1992
- Metcalf Kendall, "Presidential Power in the Russian Constitution" 6 J. Transnat'l L. & Pol'y 125 1996-1997
- Mannheimer D., "A Comparison of the American and Russian Constitutions", Alaska Justice Forum
- Pomeranz Kennan, "Economic Rights and the Russian Constitution", πρακτικά συνεδρίου "Direct Effect of the Constitution: 20 Years of Russian Experience", 21-09-2013, St Petersburg Law School Faculty
- Ruder Christopher, "Individual economic rights under the New Russian Constitution: A practical framework for competitive capitalism or mere theoretical exercise?" 39 St. Louis U. L.J. 1429 1994-1995
- Sachs Jeffrey, Woo Wing Thye, Yang Xiaokai, "Economic Reforms and Constitutional Transition", Οκτ. 2000
http://papers.ssrn.com/paper.taf?abstract_id=254110
- Schwartz Victoria, «The Influences of the West on the 1993 Russian Constitution», 32 Hastings Int'l & Comp. L. Rev. 101, 2009.
- Vedernikov N., Vedernikova O., "Problems of Constitutional Jurisprudence and the formulation of a "Rule of Law" State in Russia", 38 St. Louis U. L.J. 907 1993-1994

Ομιλίες

- Russia and America: The Next Phase, A Speech by Bill Bradley before the National Press, 1992

http://www.billbradley.com/assets/PDF/920611_nationalPressClub.pdf

Συγγράμματα

-Eckstein H., "Can Democracy Take Root in Post-Soviet Russia?", Oxford: Rowman & Littlefield, 1998

- Mc Faul M., Russia's unfinished revolution: Political change from Gorbachev to Putin (2001)

- Remington Th., Politics in Russia, από το "Comparative Politics Today: A World View" (Gabriel A. Almond & G. Bingham Powell, 6^η έκδοση, 1996)

- Waller M., Russian Politics Today: The Return of a Tradition (Manchester: Manchester University Press, 2005)

Ελληνική

Συγγράμματα

- Καραγιάννης Μ., «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», Εκδόσεις Παπαζήση, 2010

- Μαλκίδης Θ., Πολιτική οικονομία και κοινωνία στην σύγχρονη Ρωσία, Εκδόσεις Γόρδιος 2005

- Σβώλος Αλ., «Προβλήματα του έθνους και της δημοκρατίας» (Δεύτερος τόμος)

- Τζώνος Θ., «Τα Συντάγματα της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000